

МАБЛАҒЛАРНИНГ МАҚСАДЛИ САРФЛАНИШНИ ТАЪМИНЛОВЧИ ИНСТИТУЦИОНАЛ МЕХАНИЗМЛАР

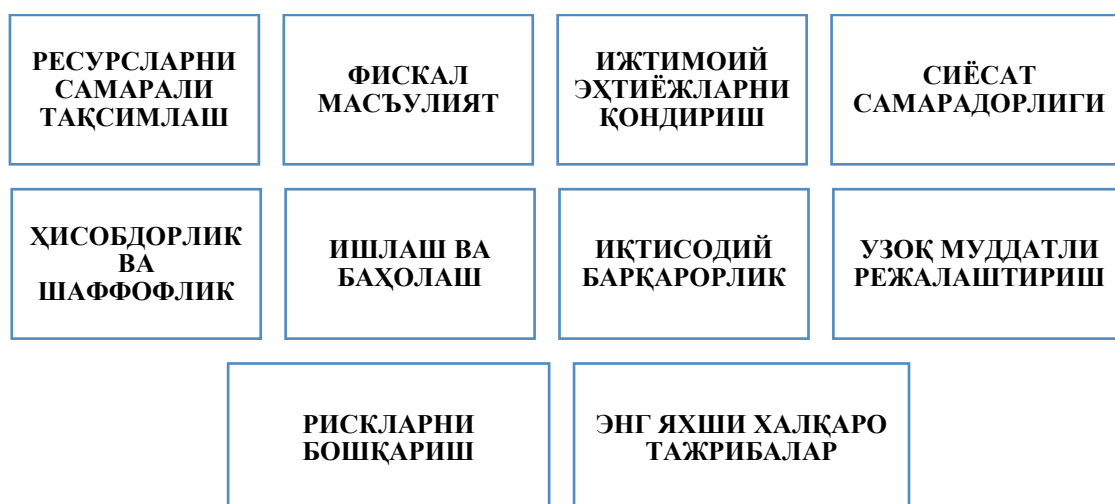
Абдурахманов Кахрамон Абдумажитович
Тошкент давлат иқтисодиёт университети ҳузуридаги
«Ўзбекистон иқтисодиётини ривожлантиришнинг
илмий асослари ва муаммолари» илмий-тадқиқот маркази

Бюджетлаштириш, молиялаштириш ва мақсадли харажатлар давлат молиясини бошқаришнинг асосини ташкил этувчи ўзаро боғланган компонентлардир. Уларнинг самарали амалга оширилиши барқарор иқтисодий ўсишга эришиш, ижтимоий ривожланишга кўмаклашиш, шаффоф ва ҳисобдор бошқарувни таъминлашда муҳим аҳамият касб этади.

Ҳукуматлар турли муаммоларга ва ривожланаётган ижтимоий эҳтиёжларга дуч келишда давом этар экан, мустаҳкам ва фаровон жамиятлар барпо этишда яхши тузилган бюджетлаштириш жараёни, хавфсиз молиялаштириш манбалари ва стратегик мақсадли харажатлар механизмлари ҳал қилувчи аҳамиятга эга бўлиб қолади.

Бюджет ташкилотларини молиялаштириш ва маблағларнинг мақсадли сарфланишини таъминловчи институционал механизмларнинг аҳамияти ресурсларни самарали тақсимлашга кўмаклашиш, сиёсат мақсадларига эришиш, жамият эҳтиёжларини қондириш, шаффофлик ва ҳисобдорликни таъминлаш, иқтисодий барқарорлик ва узоқ муддатли режалаштиришга ҳисса қўшиш орқали давлат молиясини бошқаришни такомиллаштириш салоҳиятидадир.

Ҳукуматлар молиялаштириш ва мақсадли сарфлаш механизмларини ўрганиш орқали ўзларининг молиявий бошқарувини кучайтириши, жамоатчилик ишончини ошириши ва фуқароларга яхшироқ хизмат кўрсатиши мумкин.

1-расм. Бюджет ташкилотларини молиялаштириш ва маблағларнинг мақсадли сарфланишини таъминловчи институционал механизмлар

Изоҳ: муаллиф томонидан ишлаб чиқилган.

Бюджет ташкилотларини молиялаштириш ва маблағларнинг мақсадли сарфланишини таъминловчи институционал механизмлар давлат молиясини бошқариш учун жуда долзарб ҳисобланади. Уларни бирма-бир кўриб чиққанимизда унинг моҳиятини кенгроқ очишимиз мумкин (1-расм).

Хусусан, ҳукумат молиявий бошқарувига турли дастурлар, хизматлар ва лойиҳаларга чекланган ресурсларни ажратиш вазифаси юклатилган. Бюджет ташкилотларини молиялаштириш ва мақсадли сарфлаш механизмлари ушбу ресурсларнинг қандай тақсимланишига бевосита таъсир қилади. Маблағларнинг самарали ва стратегик тарзда тақсимланишини таъминлаш орқали ҳукуматлар ўз харажатларининг таъсирини оптималлаштириши ва сиёсатнинг исталган натижаларига эришиши мумкин.

Ҳукуматлар давлат маблағларини фискал жиҳатдан масъулиятли тарзда бошқаришга масъулдирлар. Самарали молиялаштириш амалиёти ва мақсадли сарфлаш механизмлари беҳуда сарф-харажатларнинг олдини олишга ва солиқ тўловчиларнинг пул маблағларидан оқилона фойдаланишга ёрдам беради. Бу, ўз навбатида, аҳолининг ҳукуматнинг молиявий бошқарув қобилиятига бўлган ишончини кучайтиради.

Мақсадли харажатлар ҳукуматларга муайян ижтимоий эҳтиёжлар ва муаммоларни ҳал қилиш имконини беради. Бу таълим, соғлиқни сақлаш, инфратузилма ёки ижтимоий хизматларни яхшилаш бўладими, маблағларни керакли соҳаларга йўналтириш фуқароларнинг ҳаёт сифатини сезиларли даражада яхшилашга олиб келади.

Мақсадли харажатлар орқали аҳолининг заиф қатламларини аниқлаш ва қўллаб-қувватлаш ижтимоий фаровонлик ва инклюзивликни рағбатлантириш учун жуда муҳимдир.

Бюджет ташкилотларини молиялаштириш ва маблағлар қандай сарфланиши давлат сиёсати ва ташаббуслари самарадорлигига бевосита таъсир қилади. Агар маблағлар тўғри тақсимланмаса ёки нотўғри бошқарилса, бу сиёсатнинг муваффақиятли амалга оширилишига тўсқинлик қилиши, исталган натижаларга эришишга тўсқинлик қилиши мумкин.

Шаффоф молиявий бошқарув амалиёти аҳолининг ҳукуматга ишончини сақлаб қолиш учун жуда муҳимдир. Молиялаштириш ва мақсадли сарф-харажатларнинг аниқ механизмларига эга бўлган ҳолда, ҳукуматлар масъулиятни кучайтириши ва давлат маблағларидан жамият манфаати учун қандай фойдаланилаётганини намойиш қилиши мумкин. Бу шаффофлик демократик бошқарув учун зарурдир.

Мақсадли харажатлар кўпинча ташаббуслар муваффақиятини ўлчаш учун аниқ мақсадлар ва самарадорлик кўрсаткичларини белгилашни ўз ичига олади. Бундай баҳолаш механизмлари ҳукуматларга ўз харажатларининг таъсирини баҳолаш ва келажакда ресурсларни

тақсимлаш стратегияларини яхшилаш учун маълумотларга асосланган қарорлар қабул қилиш имконини беради.

Самарали молиявий бошқарув, шу жумладан мақсадли харажатлар иқтисодий барқарорликка ҳисса қўшиши мумкин. Иқтисодий ўсишни рағбатлантирадиган лойиҳалар ва секторларга сармоя киритиш орқали ҳукуматлар иш ўринлари яратиши, самарадорликни ошириши ва иқтисодий ривожланишни рағбатлантириши мумкин.

Молиялаштириш ва мақсадли харажатлар ҳукуматлар учун узоқ муддатли молиявий режалаштиришнинг муҳим таркибий қисмидир. Улар келажакдаги эҳтиёжлар ва муаммоларни олдиндан билишлари ва шунга мос равишда ресурсларни тақсимлашлари керак. Стратегик молиявий менежмент ҳукуматларнинг қисқа муддатли инқирозларни ҳам, узоқ муддатли мақсадларни ҳам ҳал қилишини таъминлайди.

Эҳтиёткорлик билан молиявий менежмент ҳукуматларга молиявий рискларни камайтиришга ёрдам беради. Турли хил молиялаштириш базасини таъминлаш ва муайян хавф ва заифликларни бартараф этиш учун мақсадли харажатлардан фойдаланиш орқали ҳукуматлар иқтисодий ўзгаришлар ва ноаниқликларга чидамлилигини ошириши мумкин.

Самарали молиялаштириш ва мақсадли харажатлар амалиётини тушуниш ва жорий этиш ҳукуматлар давлат молиясини бошқариш бўйича илғор халқаро тажрибаларга амал қилишлари учун зарур. Жаҳон стандартларига мослашиш мамлакатнинг кредитга лаёқатлилигини ошириш ва хорижий инвестицияларни жалб этиш имконини беради.

Бюджет ташкилотлари давлат секторида фаолият юритадиган ва давлат товарлари ва хизматларини етказиб бериш учун молиявий ресурсларни бошқариш ва улардан фойдаланиш учун масъул бўлган турли хил субъектларни ўз ичига олади.

2-расм. Давлат бюджет ташкилотларининг умумий кўриниши

Изоҳ: муаллиф томонидан ишлаб чиқилган.

Давлат вазирликлари ва идоралари таълим, соғлиқни сақлаш, муҳофаза, транспорт ва молия каби муайян соҳаларда давлат сиёсатини амалга ошириш ва давлат хизматларини кўрсатиш учун масъул бўлган бошланғич бюджет ташкилотлари ҳисобланади. Улар марказий ҳукумат бюджетидан маблағ оладилар ва ўз харажатлари ва натижалари учун жавобгардирлар.

Давлат муассасалари ва идоралари муайян сиёсат соҳаларини ҳал қилиш ёки алоҳида функцияларни бажариш учун ташкил этилган ихтисослашган тузилмалардир. Масалан, тартибга солувчи органлар, статистика идоралари ва ҳақозо. Ушбу субъектлар бюджет маблағлари, фойдаланувчи тўловлари ёки ўз мақсадлари учун ажратилган аниқ даромад манбалари ҳисобидан молиялаштирилади.

Давлат корхоналари тўлиқ ёки қисман давлатга тегишли бўлган тижорат тузилмаларидир. Улар ишбилармонлик тарзида фаолият юритсаларда, улар бюджет назорати остида бўладилар ва давлат бюджетидан субсидиялар ёки капитал киритишлари мумкин. Давлат корхоналарига мисол сифатида миллий авиакомпаниялар, энергия компаниялари ва телекоммуникация провайдерлари киради. Маҳаллий ҳукуматлар, жумладан, шаҳарлар, туманлар ва муниципалитетлар маҳаллий даражада санитария, жамоат хавфсизлиги ва шаҳарсозлик каби муҳим хизматларни тақдим этиш учун ўз бюджетларига эга. Улар турли манбалар, жумладан, маҳаллий солиқлар, ҳукуматлараро трансфертлар ва хизматлар учун тўловлар ҳисобидан маблағ олади.

Тўғридан-тўғри ҳукумат таркибига кирмаса ҳам нотижорат ташкилотлар ва нодавлат ташкилотлар давлат сиёсати мақсадларига мос келадиган муайян дастурлар ёки лойиҳалар учун давлат бюджетларидан молиялаштиришлари мумкин. Ушбу ташкилотлар кўпинча ижтимоий хизматлар, гуманитар ёрдам ва ривожланиш ёрдамлари кўрсатади.

Ижтимоий суғурта жамғармалари - пенсиялар, ишсизлик нафақалари ва соғлиқни сақлашни қоплаш каби ижтимоий нафақаларни бошқариш ва тақсимлаш учун масъул бўлган бюджет ташкилотлари. Улар одатда алоҳида молиялаштириш механизмлари остида ишлайди ва ходимлар, иш берувчилар ва баъзан ҳукуматнинг бадаллари ҳисобига молиялаштирилади.

Давлат-хусусий шериклик - бу инфратузилма лойиҳалари ёки давлат хизматларини тақдим этиш учун давлат сектори ва хусусий компаниялар ўртасидаги ҳамкорликдир. ДХШда молиялаштириш ҳам давлат, ҳам хусусий манбалардан келиб чиқиши мумкин ва хусусий шерик лойиҳа ёки хизматни маълум муддат давомида ишлатиши мумкин.

Махсус фондлар инфратузилмани ривожлантириш, атроф-муҳитни муҳофаза қилиш ёки табиий офат оқибатларини бартараф этиш каби муайян мақсадлар учун ташкил этилган алоҳида ҳисоблардир. Ушбу маблағлар махсус даромад оқимларига эга бўлиши ёки умумий давлат бюджетидан ажратмалар олиши мумкин.

Шуни таъкидлаш керакки, бюджет ташкилотларининг тузилиши ва номенклатураси мамлакатлар ва юрисдикцияларда фарқ қилиши мумкин. Бундан ташқари, давлат молиясини бошқариш амалиёти бюджет ташкилотлари томонидан молиялаштириш манбалари ва механизмларига таъсир кўрсатиши билан фарқ қилиши мумкин. Бюджет ташкилотларининг турли турларини ва уларни молиялаштириш манбаларини тушуниш давлат молиясини самарали бошқариш ва сиёсатни ишлаб чиқиш учун жуда муҳимдир.

НОРАСМИЙ ИҚТИСОДИЁТНИ ПАСАЙТИРИШ БЎЙИЧА СИНГАПУР ТАЖРИБАСИ

Алимардонов Ғайратжон Нуралиевич

*Тошкент давлат иқтисодиёт университети ҳузуридаги
«Ўзбекистон иқтисодиётини ривожлантиришнинг
илмий асослари ва муаммолари» илмий-тадқиқот
маркази мустақил изланувчиси*

Қонунчиликка амал қилмасдан фаолият юритувчи ва солиқ тўлашдан бўйин товлайдиган фаолият билан тавсифланган норасмий иқтисодиёт кўплаб мамлакатларда иқтисодий ривожланиш, ижтимоий фаровонлик ва бошқарув учун жиддий муаммоларни келтириб чиқармоқда. Норасмий иқтисодиёт бутун дунё бўйлаб иқтисодиётни қийинлаштирадиган мураккаб ҳодиса бўлиб, у солиқ органлари, меҳнат стандартлари ва ҳуқуқий ҳимоялардан четда қоладиган, расмий қоидалар доирасидан ташқарида фаолият юритадиган бир қатор иқтисодий фаолият турларини ўз ичига олади.

Бундай фаолиятга рўйхатдан ўтмаган корхоналар, норасмий меҳнат муносабатлари ва ҳисоботларда кўрсатилмайдиган даромадлар киради. Норасмий иқтисодиёт ривожланган ва ривожланаётган мамлакатларда ривожланиб, иқтисодий барқарорлик, ижтимоий фаровонлик ва бошқарув учун жиддий муаммоларни келтириб чиқаради.

Сингапурнинг норасмий иқтисодиётни қисқартириш тажрибаси унинг қаттиқ тартибга солувчи муҳити ва фаол ҳукумат сиёсати билан ажралиб туради. Сингапур кучли қонунчилик базаси, самарали ижро механизмлари ва кенг қамровли ижтимоий сиёсат туфайли норасмийликнинг паст даражасини сақлаб қолишда муваффақият қозонди. Қуйида норасмий иқтисодиётни қисқартириш бўйича Сингапур тажрибасининг умумий кўриниши, манба ва унинг эълон қилинган санаси келтирилган:

Сингапур норасмий иқтисодий фаолиятга тўсқинлик қилувчи қатъий тартибга солувчи базани сақлайди. Кенг қамровли меҳнат қонунлари, солиқ қоидалари ва бизнесни рўйхатдан ўтказиш талаблари жисмоний